

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבעי

פרשת צו ופורים, תשס"ה
מספר 593מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"להיות כל איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו"

הסיפור המרכזי במגילת אסתר הוא סיפור של מזימה להשמדת עם, העם היהודי, אשר נכשלה בדרך נס. בתוך העלילה המרכזית משתבץ סיפור חילופי המלכות, ושתי ואסתר, בבית אחשוורוש, סיפור שלכאורה הוא שולי ולא נועד אלא להניע את גלגלי העלילה המרכזית, אך בעצם קשור אליה באופן פנימי ומהותי. שילוב שני הסיפורים יש בו הדגמה ברורה של הזיקה הקיימת בכל חברה אנושית בין היחס לקבוצה חלשה אחת באוכלוסייה לבין היחס לקבוצות חלשות אחרות. ברצוני להציע להלן שקשר מהותי זה בין שני סיפורי המגילה - המרכזי והשולי (לכאורה), בא לידי ביטוי במשפט המופיע בחלקו השני של פס' כ"ב בפרק א. משפט זה מתאר את תוכן האיגרת שנשלחה אל כל מדינות המלך בעקבות סילוקה של ושתי: "להיות כל איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו". משפט זה הוא המפתח לנומרות המוסריות המושחתות בחברה הפרסית, והוא המסביר את החיבור בין שני הסיפורים המרכיבים את העלילה במגילת אסתר.

כמה פרשנים מנסים להסביר את המשפט ולעמוד על הקשר שבין שני חלקיו - "להיות כל איש שרר בביתו" ו"מדבר כלשון עמו", שנראה כאילו אינם קשורים זה לזה. על-פי אחת הגישות, יש לפרש פסוק זה באופן אירוני, המדגיש כי האיגרת מצווה את המוכן מאליו, ומדגימה את הטיפשות הממלכתית ששררה בחצרו של אחשוורוש, ואשר הובילה לזלזול באיגרותיו (מגילה יב, ע"ב):

אלמלא אגרות הראשונות לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט. אמרי: מאי האי דשדיר לן 'להיות כל איש שרר בביתו' פשיטא! אפילו קרחא בביתיה פרשדכא ליהוי!

כלומר מקובל וידוע לכול את שנאמר באיגרות, ש"אפילו האורג הבזוי בביתו הוא שר". ומשמעו שכל גבר, ואפילו בעל המעמד הנמוך ביותר, שולט בביתו, ומן הסתם ברור גם שכל איש דובר בלשון עמו. על כן לא קיבלו תושבי הממלכה את האיגרות הראשונות ששלח אחשוורוש ברצינות, ואף באיגרות הבאות המתינו לראות מה יקרה, ודבר זה פעל לטובת היהודים. על-פי פרשנות אחרת הקושרת בין חלקי הפסוק, השררה של הבעלים בביתם תבוא לידי ביטוי בכפיית נשותיהם לדבר בלשונם, גם אם האישה היא בת לעם אחר ומדברת בלשון אחרת (רש"י).

אבן עזרא מביא פרשנות נוספת לצו "ומדבר כלשון עמו", וממנה ניתן להסיק גם על הקשר בין שני הצווים בפסוק. בפירושו בעניין מגדל בבל (בר' יא:ו, ד"ה "עם אחד") מסביר ראב"ע את הצו של אחשוורוש במגילת אסתר: "עם אחד שיש להם דת אחת, כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנאה. גם כן בהשתנות הלשון. על כן צוה מלך מדי ופרס 'ומדבר כלשון עמו'. על-פי פירוש זה, הצו של אחשוורוש נועד להביא לאחידות מוחלטת בין קבוצות האוכלוסייה השונות בממלכה הפרסית הרב-תרבותית של אותם ימים, על-ידי כפייה של שפה אחת. המשמעות של שפה אחת היא, אם כן, אחידות דתית ורעיונית שאותה החליט המלך ליצור בכפייה.

פרשנותו של ראב"ע עשויה להאיר מזווית נוספת את הקשר ההדוק שבין "שרר בביתו" לבין "מדבר כלשון עמו". כך ניתן ללמוד מפרשנות זו שדיכוי קבוצה חלשה אחת בחברה, נשים, ודיכוי קבוצות אחרות שאינן מציינות לדרישה של אחידות רעיונית, דתית ותרבותית מוחלטת - כרוכים זה בזה. המלך אחשוורוש שואף לחברה "אידיאלית" שבה יהיו כולם בעלי השקפת עולם אחת, ועל מנת להשיג מטרה זו עליו לדכא כל מיעוט שעשוי "לשבור" את ה"אידיליה": מיעוט דתי, לשוני, תרבותי או מגדרי. ואכן, פירוש זה מסביר את הקשר בין שני הסיפורים במגילה - הסיפור ה"קטן" של ושתי, המייצג את דיכוי הנשים בממלכה, והסיפור ה"גדול", המרכזי - ניסיון השמדתו של העם היהודי. בסיפור הראשון, המתקשר לצו "להיות כל איש שרר בביתו", האירוע המרכזי הוא סירובה המוחצף והלא-ייאמן של המלכה ושתי להופיע בפני המלך אחשוורוש, כדי שיוכל להראותה ל"עמים ולשרים". הסיפור הזה מדגים מיד בתחילת המגילה את ההתייחסות המבזה של אחשוורוש, ושל התרבות שהוא מייצג, כלפי נשים. סירובה של המלכה ושתי להתנהג בהתאם לנומרות במלכות אחשוורוש מביא לסילוקה מכס המלכות ואולי אף להריגתה, על-פי הפרשנות של חז"ל. עם פרישתה, בדרך זו או אחרת, של ושתי מהמלוכה, ממשיכה העלילה בלקיחה כוחנית כפויה של נשים מכל רחבי הממלכה לבית המלך. העלילה מסתיימת במהפך בתדמית הנשית, המתרחש בד בבד עם הצלת העם היהודי דווקא על-

ידי אישה שפעלה בחכמה רבה מאד והפעילה שיקול דעת, אומץ ותושייה, תכונות המנוגדות בתכלית לסטריאוטיפ הנשי בחברה הפרסית (שבניסיון לשבירתו על ידי ושתי מתחיל סיפור המגילה).

בסיפור השני, המרכזי, של המגילה, המתקשר ל"ומדבר כלשון עמו", מתואר ניסיון להשמיד את היהודים בממלכה בגלל היותם "עם אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתייהם שנות מכל עם ואת דתי המלך אינם עֲשִׂים" (ג:ח). כלומר העם היהודי מאופיין כמאיים על חזון הממלכה המאוחדת של אחשוורוש. עם זה אינו מקבל את המחויבות "לדבר באותה לשון". ביטוי זה, במובנו הרחב, הוא האפיון המובהק ביותר של חברה חד-תרבותית וחד-לאומית, שאינה מתירה חריגות בדת, בתרבות ובשפה ואינה מקבלת שונות. חברה כזו מתאפיינת בשנאת הזר, וכמובן בשנאת יהודים, שהם התגלמות ה"אחר" - בדת, בשפה ובתרבות. אין פלא אפוא שהשפלת הנשים, קבוצה חלשה ונדרסת בממלכת אחשוורוש, מלווה בהמשך הסיפור בדיכוי היהודים ובלגיטימציה להשמדתם.

הצלתם של היהודים, לעומת זאת, מתקשרת במגילה לכוח נשי, כוחה של אסתר השייכת לקבוצת מיעוט כפולה: גם אישה וגם יהודייה. באופן זה עשוי שילוב העלילות במגילת אסתר, הבא לידי ביטוי ברור בשני חלקי הפסוק "להיות שׂרר בביתו ומדבר כלשון עמו", לשקף מציאות חברתית-היסטורית שהייתה מנת חלקו של העם היהודי לדורותיו. במציאות זו, חוסר סובלנות כלפי מיעוט כלשהו מעיד בהכרח על טמיעה של ערכים בלתי-סובלניים בחברה כולה. כאשר הקרקע הערכית-מוסרית של החברה כשרה לכך, אותם ערכים יופנו כלפי כל "אחר" ו"שונה" באשר הוא.

פרופ' מרים פאוסט

המחלקה לפסיכולוגיה והמרכז הרב-תחומי ע"ש גונדה לחקר המוח